

K64.067
30

(..22)796

1-527

საქართველოს
საბჭოთავო
საბჭოთავო

საქართველოს სსრ
პოლიტეკური და მეცნიერული ცოდნის
გამავრცელებელი საზოგადოება

ცოდნა ხალხს

3. ელაშვილი

ფიზიკური აღზრდის
ქართული სალხური
სისტემა

თბილისი
1956

3. ელგვილი
პედაგოგიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

ფიზიკური აღზრდის ქართული ხალხური სისვამა

თბილისში წაკითხული
საჯარო ლექციის სტენოგრამა

რ 64.067
30

კაცობრიობის ისტორიის მთელს მანძილზე ფიზიკური კულტურა მუდამ შეადგენდა ადამიანის საზოგადოებრივი ყოფის არსებით მხარეს. იგი ხალხური შემოქმედების სხვა დარგებთან ერთად, წარმოადგენდა ხალხის კულტურის განუყრელ ნაწილს. ქვეყნად არ არსებობს ხალხი, რომელსაც არ მოეპოვებოდეს ფიზიკურ ვარჯიშთა და მოძრავ თამაშთა თავისი საკუთარი სახეობანი, რაც მისი კულტურის ერთ-ერთი საყოფაცხოვრებო მხარეა. ადამიანის ფიზიკური აღზრდის საშუალებათა საგანძურში მრავალია ასეთი თავისებური ვარჯიში და თამაში. ბევრმა ხალხმა ისინი; ნაწილობრივ მაინც, დღემდე შემონახა და ზოგი იმდენადაც განავითარა, რომ მათ საერთაშორისო საზღვრები მოიპოვეს.

ფიზიკური აღზრდის ძირითად საშუალებას ძველთაგანვე წარმოადგენდა ფიზიკური ვარჯიში და მოძრავი თამაში. მათ გამავარჯიშებელსა და გამაჯანმრთელებელ მოქმედებას ხელს უწყობდა და ემბუტებოდა ბუნების ფაქტორთა გავლენა.

როდესაც ფიზიკურ ვარჯიშებზე ვლაპარაკობთ, პირველ ყოვლისა მხედველობაში გვაქვს სიარული, რბენა, ხტომა, ტყორცნა და სხვა მისთანანი. თავისი წარმოშობით ასეთი ვარჯიშები ბუნებრივი მოძრაობებია, რომლებიც ბევრად უფრო ადრე გაჩნდა, ვიდრე ადამიანი ცხოველთა სამყაროს გამოეყოფოდა. ეს მოძრაობები ვარჯიშებად გადაიქცა მხოლოდ შემდეგ, სახელდობრ მაშინ, როდესაც მათ, როგორც მოსამზადებელმა მოძრაობებმა ადამიანის შრომითი საქმიანობისათვის, გამოყენება პოვეს სწორედ ფიზიკური განვითარების მიზნით.

ხალხში გავრცელებულ ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა უმრავლესობა, როგორც ხალხური კულტურის ელემენტები, წარმოიშვა საზოგადოების განვითარების აღრინდელ საფეხურებზე და მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხის ცხოვრებასთან. ისინი ხალხს ერთგვარად საამაყოდაც კი მიაჩნიათ და, ხალხური შემოქმედების სხვა მხარეებთან ერთად, მისი კულტურულ-საყოფაცხოვრებო თავისებურების არსებით დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს.

ყოველმა ხალხმა, თავისი განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური პირობათა შესაბამისად, ისტორიულად გამოიმუშავა ცალკეული ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა გარკვეული სახეობანი, რომელნიც ხალხის ფიზიკური აღზრდის საშუალებებს შეადგენდნენ. ამრიგად, ხალხური ფიზიკური ვარჯიშები და თამაშები უნდა განვიხილოთ როგორც ფიზიკური აღზრდის ისტორიულად ჩამოყალიბებული და საუკუნეთა მანძილზე შემოწმებული თავისებური საშუალებანი.

ფიზიკურ ვარჯიშთა და მოძრაე თამაშთა ხასიათის შესწავლამ ჩვენში, ისე როგორც სხვა ხალხებში, ნათელყო, რომ ამ ვარჯიშთა და თამაშთა ერთობლიობა მოწოდებული იყო უზრუნველყო საზოგადოების წევრის იმდროინდელი გაგებით მეტნაკლებად ყოველმხრივი ფიზიკური აღზრდა, სახელდობრ საზოგადოებრივად საჭირო ფიზიკურ, ნებელობით და ზნეობრივ უნართა განვითარება. ამიტომ ხალხში ფეხმოკიდებული ფიზიკური აღზრდის ურთიერთგანპირობებული საშუალებებისა და სპეციალური ღონისძიებების ერთობლიობა წარმოგვიდგება ერთგვარი სისტემის სახით, რომელსაც გარკვეულ ისტორიულ ვითარებაში სამხედრო-გამოყენებითი მიმართულება ეძლეოდა.

ფიზიკურ ვარჯიშთა და მოძრაე თამაშთა ბევრი სახეობა, აგრეთვე მათთან დაკავშირებული სხვადასხვა ზნე-ჩვეულება დროთა ვითარებაში დავიწყებას მიეცა, ხოლო ზოგი, რომელიც ხალხის ყოფამდღემდე შემოინახა, იმდენად გადასხვაფერდა, რომ ახლა მათი აღდგენა ადრინდელი სახით ძნელი და ხშირად შეუძლებელიც არის. საზოგადოების განვითარებამ მრავალნაირი დაღი დაასვა კულტურის ამ ელემენტებს.

ყველა ხალხში ფიზიკური აღზრდა მუდამ საერთო აღზრდის სისტემის ნაწილს შეადგენდა და მისი ხასიათი დამოკიდებული იყო ადამიანის იმ იდეალზე, რომელიც ამა თუ იმ კონკრეტულ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ გარემოში აღმოცენდებოდა.

სხვადასხვა ქვეყანაში, სხვადასხვა ხალხში, თუ კი ისინი კულტურულ განვითარების დაახლოებით ერთნაირ საფეხურზე იდგნენ, წარმოიქმნებოდა ძირითადად ერთი და იმავე ხასიათის ფიზიკური ვარჯიშები და თამაშები. ბევრმა მათგანმა შემდეგ უფრო ფართო გავრცელება მოიპოვა და ზოგი, როგორც ითქვა, სპორტის საერთაშორისო სახეობად გადაიქცა.

რაც შეეხება საქართველოს, თუმცა ჩვენს ლიტერატურაში აქტივ გაფანტულია ისეთ მოძრაე თამაშთა თუ ცალკეულ ფიზიკურ

ვარჯიშთა აღწერილობა, რომლებიც ფიზიკური აღზრდის ისტორიისა და თანამედროვე თეორიის თვალსაზრისით უაღრესად ძვირფასია, მაგრამ ეს ცნობები საკმარისი არ არის იმისათვის, რომ სრულიად აღვადგინოთ სისტემა, მით უფრო, სწორი და ამომწურავი წარმოდგენა შევიძინოთ ასეთ ცალკეულ თამაშსა და ვარჯიშზე, მათ ურთიერთდამოკიდებულებაზე ხსენებული სისტემის პრაქტიკაში.

მაგრამ მაინც წერილობითი წყაროები და სხვა ეთნოგრაფიული კვლევა შესაძლებლობას გვაძლევს, გამოვავლინოთ და იმდენად შევისწავლოთ მრავალი ხალხური ფიზიკური ვარჯიში და მოძრაობა თამაშში, მათში მეცადინეობისა და შეჯიბრების წესი, მათთან დაკავშირებული ადათ-ჩვევები, რომ რამდენადმე ხერხდება ფიზიკური აღზრდის ძველი ხალხური სისტემის წარმოსახვაც.

ასეთ წარმოსახვას საფუძვლად ედება, პირველ ყოვლისა და უმთავრესად მასალა, მოპოვებული ქართველ მთიელთა შორის, რომლებმაც, როგორც შემდეგ დავინახავთ, სიძველის გადმონაშთები გვიანობამდე შეინარჩუნეს.

ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის ხალხური სისტემა

საქართველოში ძველთაგანვე არსებობდა როგორც საერთო, ისე ფიზიკური აღზრდის სისტემები.

გ. ი. ლენინის ცნობილი დებულებით, კლასობრივი საზოგადოების კულტურა ერთიანი კი არ არის, არამედ ორი—ჩაგრულთა და მჩაგვრელთა—კულტურისაგან შედგება. ასევე საქართველოშიც, საზოგადოების დიფერენციაციის კვალობაზე, ორი მოწინააღმდეგე კლასის ჩამოყალიბებასთან ერთად ერთმანეთს დაუპირისპირდა საერთო და ფიზიკური აღზრდის ორი სისტემა: ერთი—ხალხური და მეორე—გაბატონებული კლასისა.

ფაქტობრივი მასალა, რომელიც მოგვეპოვება, ვერ დაახასიათებს, თუ როგორი იყო წარსულში ქართველი ხალხის ფიზიკური აღზრდა მთლიანად. როგორც წარჩინებულ წოდებათა, სახელდობრ ფეოდალური ფიზიკური აღზრდის სისტემა, რომელიც გვიანობამდე მოქმედებდა, ისე ფიზიკური აღზრდის ხალხური სისტემაც ბარში თითქმის უკვალოდ წარიხოცა. რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ, მეტადრე XIX საუკუნის შუა ხანებიდან, როდესაც მთელი ქვეყანა კაპიტალისტური განვითარების გზაზე დადგა, საზოგადოებრივი განვითარების მიმართულება შეიცვალა და ძველ ზნე-ჩვეულებასა და წესებს სულ უფრო და უფრო ნიადაგი ეცლებოდა. შეგვიძლია

მხოლოდ აღვნიშნათ, რომ ფიზიკური აღზრდის ის ხალხური სისტემა, რომელიც მთიანეთის ეთნოგრაფიული მასალით ისახება და მეტნაკლებად განსხვავებული სახით თავის დროზე ბარადაც იქნებოდა გავრცელებული, რასაკვირველია, გაბატონებული კლასის, ე. ი. ფეოდალთა ფიზიკური აღზრდის სისტემასთანაც გარკვეულ ურთაერთდამოკიდებულებაში უნდა ყოფილიყო. თუ, ერთი მხრივ, როგორც ამაში შემდეგ დავრწმუნდებით, ფიზიკური აღზრდის სისტემაში ამა თუ იმ სახით ფიზიკური აღზრდის ხალხური ელემენტები მონაწილეობდნენ, მეორე მხრივ, ფეოდალური ფიზიკური აღზრდის სისტემაც ერთგვარ გავლენას ახდენდა ხალხურ ფიზიკურ აღზრდაზე. ამიტომ, ვიდრე ჩვენს უშუალო თემაზე გადავიდოდეთ, რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას ფიზიკური აღზრდის ფეოდალურ სისტემაზედაც.

ფიზიკური აღზრდის ფეოდალური სისტემის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები მოცემულია შუა საუკუნეთა საქართველოს ლიტერატურულ ნაწარმოებებში, კერძოდ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ და მომდევნო დროის სხვა ძეგლებში. ყველაზე სრული სახით ეს სისტემა წარმოდგენილია არჩილის „საქართველოს ზნეობანში“.

არჩილის დასახელებულ შრომაში გამოხატულება პოვა ქართველ ფეოდალთა არა მარტო ფიზიკურმა აღზრდამ, რომელიც, თუმცა განუყოფელი, მაგრამ მაინც მხოლოდ ერთ-ერთი ნაწილია აღზრდისა საერთოდ, არამედ მასში გაშუქებულია ფეოდალთა სწორედ ამ საერთო აღზრდის სხვადასხვა მხარე და საკმაო სისრულითაა ნაჩვენები ფეოდალური საზოგადოების მორალი. არჩილის გადმოცემით, ეს მორალი, საერთო და ფიზიკური აღზრდის წესები გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებდა არა მარტო თვითონ ფეოდალებს, არამედ დაწვრილებით აწესრიგებდა „მდაბითა“ სათანადო მოვალეობებსა და ყოფაქცევასაც. ეს სრულიად ბუნებრივია, რადგან ფეოდალური მორალისა და აღზრდის სისტემის წოდებრივი კუთვნილება განსაზღვრულია მათი მიზანდასახულობით, წოდებრივი ინტერესებით, რომელთაც ისინი ემსახურებოდნენ, და არა იმით, რომ განკუთვნილი იყვნენ მარტოდენ ამ წოდების წარმომადგენლებისათვის.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არის მთელი რიგი ნაშრომები, რომლებიც საკმაო სისრულით და, რაც მთავარია, სწორედ აშუქებენ არჩილისეული აღზრდის ბევრ საკითხს. ამ მხრივ, პირველ ყოვლისა უნდა დავასახელოთ აკად. ს. ჯანაშიას „შეხედულება ფეოდალური

აღზრდისა და განათლების შესახებ და მათი წესები XVII საუკუნის საქართველოში“. აკად. ს. ჯანაშია მართებულად არკვევს იმ მიზეზს, რომელმაც არჩილი ფიზიკურ აღზრდაზე ვრცლად ალაპარაკა. მაშინდელი ქართველებისათვის, კერძოდ ფეოდალებისათვის აუცილებელი იყო სისტემატური ფიზიკური წვრთნა და მეომრული დახელოვნება. მათი კლასობრივი ინტერესების დასაცავად, ქვეყნის შიგნით ჩაგრულთა დასათრგუნავად და როგორც მეტოქეებთან მექიშპეობაში, ისე საგარეო მტრის მოსაგერიებლად ნავარჯიშობას და სამხედრო დაოსტატებას უაღრესად დიდ, ბევრჯერ სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ფეოდალს არა მარტო მხედართმთავრობა, უფროსობა უნდა შეძლებოდა, არამედ თავადაც კარგი მეომარი უნდა ყოფილიყო. ყოველივე ამას ემსახურებოდა „ზნეობა სამხედრო“, რომელიც ფეოდალის ხელშეუხებლობისა და მთელი ფეოდალური საზოგადოების სიმტკიცის სადარაჯოზე იდგა. ამიტომვე ჯანმრთელი და ფიზიკურად კარგად განვითარებული ფეოდალის აღზრდას არ შეიძლებოდა დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონოდა.

ფიზიკური აღზრდის სისტემა, რომელსაც არჩილი აგვიწერს, ისტორიულად წარმოსდგა ფიზიკური აღზრდის ბევრად ადრინდელი ხალხური სისტემიდან და აქა-იქ მის კვლსაც ატარებს. ამას მოწმობს თუნდაც ამ სისტემის ფიზიკური აღზრდის საშუალებათა კომპლექსში შემავალი ფიზიკური ვარჯიშები და მოძრავი თამაშები, რომლებიც ხალხისგან იყო გადაღებული. თვითონ არჩილის თქმით, ფიზიკური და სამხედრო ფიზიკური ვარჯიშები, რომლებიც ქვეით ჯარში იხმარებოდა: რბენა, ხტომა, ჭიდაობა და მრავალი სხვა, უწინაც ვარგებულა“, ე. ი. ძველთაგანვე გავრცელებული ყოფილა და არჩილის ხანაშიც მნიშვნელობა არ დაუკარგავს.

ფიზიკური აღზრდის ხალხური და ფეოდალური სისტემების ამგვარი ურთიერთდამოკიდებულების მიზეზი ისიც არის, რომ ქართველი ხალხი თავის ხანგრძლივ ისტორიულ ცხოვრებაში ხშირად იძულებული იყო სამშობლოს თავისუფლება და დამოუკიდებლობა იარაღით დაეცვა. ხოლო, როგორც ცნობილია, რაკი ქვეყანა უნდა გაუმკლავდეს საგარეო მტერს, რომელიც, გაბატონებული კლასის ინტერესების შელახვასთან ერთად, ჩაგრულებსაც მათი უღლის სიმძიმის გაორკეცებით ემუქრება, ხალხი, კლასობრივი გათიშულობის მიუხედავად, ამ შემთხვევაში ერთ სამხედრო ბანაკად ერთიანდება. ამიტომ გასაგებია, რომ ქართველ „მდაბიო“ ხალხსაც თავისი ფიზი-

კური აღზრდის საუკუნეობით ნაცადი საშუალებანიც ამ ბანაკში უნდა მოეტანა.

ყოველივე ეს არ უარყოფს იმას, რომ მთელ რიგ ფიზიკურ ვარჯიშებსა და მოძრავე თამაშებს, რომლებიც ძვირ ინვენტარსა და მოწყობილობას საჭიროებდა და ამიტომ საგრძნობ ხარჯსაც მოითხოვდა, გაბატონებული, ფეოდალური წოდება მისდევდა.

ერთხელ წარმოშობილი ფიზიკური ვარჯიშები და მოძრავე თამაშები თანდათან ცვლილებებს განიცდიდა. ეს ცვლილებები დამოკიდებული იყო ადამიანთა მატერიალური ცხოვრების პირობების ცვლილებაზე. ფიზიკური აღზრდის საშუალებათა არსენალი დროთა მსვლელობაში ვითარდებოდა და იხვეწებოდა; მას ახალწარმოქმნილი თუ ვარედან შემოტანილი საშუალებებიც ემატებოდა. ამრიგად, საზოგადოებრივი განვითარების კვალობაზე ისინი ფიზიკური აღზრდის ერთ მთლიან სისტემად ყალიბდებოდნენ.

ფიზიკური აღზრდის ქართული ხალხური სისტემა—მისი მიზნები და ამოცანები, სტრუქტურა, ფიზიკური და სამხედრო-ფიზიკური გამოყენებითი ვარჯიშები, მომზადებულობის ნორმატივები და სხვა,—რა სახითაც იგი ამჟამად ეთნოგრაფიულად არის შესწავლილი, რა თქმა უნდა, მთლიანად იმ შინაარსის არ არის, როგორისაც ძველად ყოფილა, და, მით უფრო, არ შეიძლება წარმოშობის დროინდელს ზედმიწევნით ჰგავდეს. ამ სისტემაზე ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ მხოლოდ ცალკეული ელემენტების მიხედვით, რომლებიც გადმონაშთების სახით შემორჩენილა ქართველ მთიელებს შორის.

ამრიგად, რამდენადაც ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის განხილვას ვაპირებთ, შევეცადოთ მოკლედ მაინც დავსახოთ მთავარი მიზნები, რომელთა საფუძველზედაც ჩვენს მთიანეთში წარმოსდგა და განვითარდა მამაკაცის ფიზიკურ-მხედრული მიმართულებით აღზრდის გარკვეული სისტემა.

თავის დროზე ძნელად მისადგომ მთიან კუთხეებში მოსახლე ქართველი მთიელი, მეტადრე ფეოდალური განკერძოება-გათიშულობის პირობებში, მოკლებული იყვნენ მუდმივსა და მტკიცე კავშირს ქვეყნის სხვა ნაწილებთან. ისეთი მთიანი ადგილები, როგორიცაა სვანეთი, ხევსურეთი, ფშავი, ზემო რაჭა და სხვები, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ხასიათდებოდა საზოგადოებრივ-ეკონომიური განვითარების შედარებით დაბალი დონით, ვიდრე საქართველოს ბარი. ამას ხელს უწყობდა გეოგრაფიული გარემოც.

ქართველ მთიელთა თავისებურ ყოფაცხოვრებაში შემორჩე-

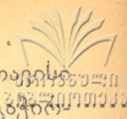
ნილი იყო საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა საფეხურიდან მომდინარე ზნეჩვეულებანი. მაგალითად, XIX საუკუნის ხევსურებში საზოგადობრივი განვითარების იმ დონეზე იმყოფებოდნენ, რომელიც პატრიარქალური წყობის სიმტკიცით ხასიათდება. მას შემდეგ რაც საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა, ხევსურები მტკიცედ დადგნენ თავიანთი საზოგადობრივი ყოფაცხოვრების სოციალისტური გარდაქმნის გზაზე. იგივე ითქმის სვანეთზე, მაგრამ მთიანეთი ფეოდალური სახელმწიფოს პერიფერიას წარმოადგენდა და ზემოხსენებული გადმონაშთები ფეოდალური ინსტიტუტების გავლენას განიცდიდნენ. ამან დიდი გავლენა მოახდინა მთიელთა ფიზიკური აღზრდის ხასიათზეც, რომელსაც საბოლოო ჯამში განაპირობებდა სამეურნეო საქმიანობისა და თავდაცვის ინტერესები.

როგორც საქართველოს ჩრდილოეთი ზოლის მკვიდრნი, ქართველი მთიელები საიმედო ძალას წარმოადგენდნენ გარეშე დამპყრობთაგან ქვეყნის დასაცავად, მაგრამ ამ ძალას დიდად ასუსტებდა შუღლი და მტრობა ტომებს შორის და განსაკუთრებით კავკასიის მთიანეთში მოთარეშე აბრაგებთან, რომლებიც ხშირ თავდასხმასა და თარეშს მისდევდნენ. ამასთან ერთად, ხევსურები, ფშავები, სვანები და სხვა ქართველი მთიელები ხელსაყრელ პირობებში ცდილობდნენ ებრძოლნათ თავიანთი დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად და მოეგერიებინათ ქართველ ფეოდალთა და მეფეთა მოძალეობა. ამგვარ გარემოებაში ისინი ძალაუნებურად ნიადაგ მზად უნდა ყოფილიყვნენ საომრად.

რთული პოლიტიკური პირობები ბადებდა მრავალნაირ, მუდამ ცვალებად, ხან სამტრო და ხან სამშვიდობო სიტუაციას ქართველ მთიელთა დამოკიდებულებაში მეზობელ ტომებთან, ფეოდალებთან და მეფის ხელისუფლებასთან.

სამეურნეო ყოფამ, გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ვითარებამ,—ხოლო პირველ ყოვლისა ამ უკანასკნელმა, განვითარების გარკვეულ დონეზე განსაზღვრა ის, რომ ქართველ მთიელებში მამაკაცის ფიზიკურმა აღზრდამ ერთგვარი მხედრული მიმართულება მიიღო. ამგვარი ფიზიკური აღზრდა მთიანეთის მოსახლეობას თითქმის დიდი ოქტომბრის სოციალისტურ რევოლუციამდე მოჰყვა.

როგორც შემდეგ დავინახავთ, ასეთ ფიზიკურ აღზრდაში მთავარი ადგილი მიჩენილი ჰქონდა საბრძოლო ჩვევათა დანერგვას,

ე. ი. ისეთი სრულფასოვანი ზეომრის მომზადებას, რომელიც თავისი ხალხის პატივსა და სახელს არ დასცემდა და, თუ საქმე გვევლინებოდა, მისი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის თავსაც გასწირავდა. ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდა, მეტადრე მტრული გარემოცვის პირობებში, შეადგენდა მათი საერთო აღზრდის მთავარ შინაარსს. ყმაწვილკაცობა ჯანმრთელი და სამხედრო-გამოყენებით ჩვევებში გაწაფული უნდა ყოფილიყო. საერთო აღზრდის უმაღლეს იდეალად კი მიჩნეული იყო ბრძოლა თემის ინტერესებისათვის. მოთემის სიკვდილ-სიცოცხლე და კეთილდღეობა დამოკიდებული იყო თვით თემის სიმტკიცეზე, თემის სიმთელე კი იმაზე, თუ რამდენად მზად იყო ყოველი მოთემე მისთვის თავი ენაცვალებინა.

„აღზრდის მაგვარი იდეალი ასახავდა იმ საზოგადოების ყოფას, რომელსაც ახასიათებდა საწარმოო ძალთა განვითარების დაბალი დონე და რომლის ინტერესები თემის ლოკალური მოთხოვნილებით ვიწროდ იყო შეზღუდული, ხოლო სიმტკიცე—მისი ცალკე წევრის უსუსურობით შეპირობებული“¹.

ქართველ მთიელთა მეურნეობის ძირითად დარგს წარმოადგენდა მესაქონლეობა, რომელიც შერწყმული იყო მეურნეობის სხვა დარგებთან და პირველ ყოვლისა მიწათმოქმედებასთან, მაგრამ სხვადასხვა მთიან კუთხეში მესაქონლეობას სხვადასხვა მიმართულება ჰქონდა. ასე, თუ ხევსურეთსა და სვანეთში უპირატესად მსხვილფეხა პირუტყვს აშენებდნენ, სხვაგან, მაგალითად თუშეთში, ძირითადად მეცხვარეობას მისდევდნენ. ზამთრის საძოვრების სიმცირომ, თუნდაც იმავე თუშეთში, განაპირობა მომთაბარე მესაქონლეობის განვითარება. ასეთი კუთხეების მცხოვრებთ ზამთრობით უხდებოდათ თავიანთი საქონლის ძოვება ისეთ საძოვრებზე, რომლებიც მათი მუდმივი ადგილსამყოფლისაგან დიდი მანძილით იყო დაშორებული. ეს კი იწვევდა სრულიად გარკვეული ურთიერთობის დამყარების აუცილებლობას მეზობელ ტომებთან და მოითხოვდა, რომ მთიელი მულამ მზად ყოფილიყო თავისი ქონებისა და საკუთარი თემის ინტერესების დასაცავად.

ამრიგად, ქართველი მთიელის საერთო აღზრდა დაფუძნებული იყო იმ მოთხოვნებზე, რომლებსაც მას უყენებდა დამოკიდებულება თემთან, ოჯახთან და გარეშე მტერ-მოყვარესთან.

¹ აღ. რ. ო. ბ. ა. ქ. ი. ძ. ე., ქართული ხალხური სპორტის შესახებ, გვ. 9—10, თბლისი, 1955.

ქართველ მთიელთა წარმოდგენით, მამაკაცი „ყველაფრით სრულყოფილად იყოს“, ე. ი. ჯანმრთელი, ღონიერი და მოძრავი; კარგად იტანდეს სიცხე-სიცივეს, შრომითი და საბრძოლო ცხოვრების ყოველგვარ გაჭირვებას. მთიელებში იტყოდნენ: „ვაჟკაცს სახის ფერსა და ხორცზე უნდა ეტყობოდეს; თვალებზე ემჩნეოდეს.“

კაცს მოეთხოვება მამაცობა, საჭირო დროს მტკიცე ნებისყოფა, სიკვდილის არად ჩაგდება, მხედრული გულოვნობა და მტერთან შეუპოვრობა. მან „მოკეთესთან მოკეთობა“ უნდა შეინახოს—მეგობრობას პატივი სცეს და გაუფრთხილდეს. მისთვის აუცილებელია „თავმომწონეობა“. ის უნდა იყოს დარბაისელი, თავმოყვარე და ამაყი, არავის შეაბღალინოს ოჯახის, გვარეულობის და თემის პატივი.

ასეთი უნდა იყოს, ქართველი მთიელის წარმოდგენით ადამიანის თვისებები, რომლებიც მისთვის აღზრდას უნდა მიეცა.

რაკი ჩვენი მთიელები საქართველოს სასაზღვრო ადგილებში ბინადრობდნენ, მათ შეგნებული ჰქონდათ, რომ შარის მცხოვრებლებთან შედარებით მეტი მხედრულ-ფიზიკური გაწვრთნილობა მოეთხოვებოდათ. ამ მხრივ მათ თავი ყოველთვის ფხიზლად, დიდგულად და ქედმაღლურადაც კი ეჭირათ.

ქართველმა ხალხმა, რომელიც ფიზიკურ წვრთნას გამუდმებით და ბეჯითად მისდევდა, რადგან ამაში თავისი არსებობის შენარჩუნების ერთ-ერთ საიმედო საშუალებას ხედავდა, მდიდარი გმირულა ეპოსი შექმნა.

მთიელს აუცილებლად უნდა სცოდნოდა ძველი ადათები და თქმულებანი, რომლებიც მას სანიმუშო მამაცობაზე მოუთხრობდნენ და წარსული დროის გმირთა სასახელო და მისაბამ მაგალითებს სთავაზობდნენ. „ანდრეზის“ სახით შემონახული ძველად მომხდარი ამბების ნუსხა ხევსურთა ყოფაში, მაგალითად, მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენდა ურთიერთობათა მოწესრიგების საქმეში¹.

ქართველ მთიელებში ასეთი ადათებისა და თქმულებების ზეპირ გადაცემას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საქმეშიაც.

ვაჟკაცს მოეთხოვებოდა „ხატ-ღმერთთა მორწმუნეობა“.

აღზრდის იდეალი გულისხმობდა აგრეთვე მხნეობასა და სტუმართმოყვარეობას, მელექსეობას და ენამკვევრობას. მამაკაცს უნდა შესძლებოდა სჯა-ბაასი და ისეთი სიტყვა-პასუხი, რომ მისი

¹ იხ. რ. ხარაძე, ხევსურული რჯული, ანალები, 1, თბ., 1947, გვ. 169.

მოსმენა სასიამოვნო ყოფილიყო. ქალთან მას პატივისცემა, მოწინავეობა და თავაზიანობა მართებდა.

ქართველ მთიელთა შორის მიჯნურობის თავისებური ფორმა კი გამომუშავდა, რომელიც ქალის ღირსების შეურაცხყოფელ ქცევას გამორიცხავდა (ხევსურეთში „სწორფრობა“, ფშავში „წაწლობა“).

მთიელი კარგი მონადირეც უნდა ყოფილიყო, რადგან ამაზე დამოკიდებული იყო მარჯვე ვაჟკაცის სახელი და, რამდენადმე, მატერიალური კეთილდღეობაც.

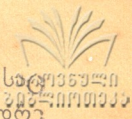
ვაჟის, როგორც მომავალი დამცველისა და გვარის გამგრძელებლის, დაბადებას ქართველი მთიელის ოჯახი სიხარულით ეგებებოდა: დედა მასში ოჯახის იმედსა და ნუგეშს ხედავდა და „ნანას“ სახით პირველ რჩევა-დარიგებას აძლევდა, ვაჟკაცის მომავალ გამირულ საქმიანობას უმღეროდა.

საქართველოს მთიანეთში ვაჟთა გულმოდგინე აღზრდა გამოხატულებას პოულობდა უფროს-უმცროსების ყოველდღიურ დამოკიდებულებაში. უფროსები გულისხმიერად ეკიდებოდნენ უმცროსთა ნათქვამს, მათ აზრს; ისინი პატარას ანგარიშს უწევდნენ და ყოველნაირად ცდილობდნენ, რომ მასში სიყრმითვე განვითარებულიყო „დავაჟკაცების“ შეგნება, ოჯახისა და მთელი თავისი თემის წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობა.

ქართველი მთიელი ვაჟის ფიზიკური აღზრდა იწყებოდა 5-6 წლის ასაკიდან, ე. ი. იმ ხნიდან, როდესაც მას შეეძლო უკვე შეგნებულად ემოქმედა და ვაგეო, რატომ ასრულებს იგი ამა თუ იმ ვარჯიშს ან რისთვის მონაწილეობს თამაშში თუ რაიმე გართობაში. უფრო გვიან, ასე 7 წლიდან, ვაჟის მომზადება მომავალი საქმიანობისათვის ხდებოდა. ამ ხანაში ბიჭუნა უკვე სწრაფად დარბის მოკლე მანძილზე, მარჯვედ დასრიალებს განსაკუთრებული სახის სამთო მოკლე თხილამურებით, გაბედულად ეშვება ბეჭობზე ცივით, კარგად დაძვრება ხეებსა და ძელზე, იცის ხტომა სხვადასხვა ხერხით. ამ ასაკში იგი იჩენს დიდ მიდრეკილებას და სიყვარულს ყოველგვარი იარაღისადმი, კერძოდ ჩვეულებრივი და კონდახიანი შვილდისრის მიმართ. 10—12 წლიდან ვაჟები იწყებენ თოფის სროლას ნიშანში.

ამრიგად, მთიელ ყრმას პატარაობიდანვე „ვაჟკაცობას“ აჩვენებდნენ.

მთიელის აზრით, ვაჟკაცმა საჭიროებისას გულადობა და შემართება უნდა გამოიჩინოს, მას არც სიძნელე და არც განსაცდელი არ

უნდა აზინებდეს. და, რა თქმა უნდა, მართალია მთიელი, როდესაც სჯერა, რომ ძლიერსა და მამაცს ნაკლები ხიფათი მოეღის, ვიდრე მხდალსა და უღონოს, რომელიც არც თანამგზავრადსა საიმედო და მტერთან ბრძოლაშიც ადვილად და ადრე მარცხდება.

თუ მთიელი ვაჟი ბავშვობიდანვე „ნაკლიანი“ გამოდგებოდა, კიბობაში, ხტომასა თუ სხვა სამხედრო-ფიზიკურ ვარჯიშში უხეირობას გამოიჩენდა და ტოლებთან შებმას გაუბრბოდა, ჩვეულებრივ ერჩივნა დაცინვის რიღით ხალხში არ გამოჩენილიყო.

ქართველი მთიელი მამაკაცის აღზრდაში დიდი მნიშვნელობა ეძლეოდა ამხანაგური გრძნობის გამომჟღავნებასა და განვითარებას. ყმაწვილი მოვალე იყო ისევე გამოქომაგებოდა მეგობარს, როგორც დვიდლ ძმას თუ ახლო ნათესავს. პატარა ბიჭიც კი, თუ შეატყობდა რომ მისი ამხანაგი რომელიმე ვარჯიშში სხვებს ჩამორჩა, აუცილებლად დაეხმარებოდა და ეცდებოდა მოპოვებული ცოდნა და გამოცდილება მისთვისაც გაეზიარებინა.

ახალგაზრდა მთიელი „კაცურ კაცია“, მისი სიტყვა საქმეს არ უნდა დაშორდეს. თუ ვინმემ აწყენინა—შეურაცხყო, სცემა, ჭრილობა მიაყენა და სხვ.—იგი მოვალეა შური იძიოს. მაშინვე თუ ვერ მოხერხდა, უნდა დაელოდოს, ვიდრე მარჯვე შემთხვევა მიეცემოდეს, მანამდე კი თავი ზოგჯერ ისე დაიჭიროს, თითქოს შეურაცხყოფა არც კი ახსოვს. მაგრამ, როგორც კი დროს იხელთებს, მტერს სამაგიერო უნდა მიუზღოს.

საერთო აღზრდის ამგვარი ნორმები,—როგორც ითქვა, მათ სამხედრო-გამოყენებითი მიმართულება ჰქონდათ,—ერთი შეხედვით თითქოს „მაღალი იდეალებით“ იყო შთაგონებული. ნამდვილად კი, რაკი საქმე მომიჯნავე ტომებზე თარეშს შეეხებოდა, ეს ნორმები ემსახურებოდა ვიწრო ნათესაურ-მეზობლურ წრეში გაერთიანებულ ისეთ პირთა სათავისო ინტერესებს, რომელთა საქმიანობაც ხშირად მთელი ხალხის (თემის) ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა.

ახლა გავეცნოთ ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის შინაარსს. რადგან ლექციის ფარგლებში შეუძლებელია ყველა დეტალის მოყვანა ჩვენ მხოლოდ ძირითადზე ვილაპარაკებთ. ამასთან, რათა ტექსტი წვრილმანებით არ გადაიტვიტოს, მოცემულია სქემა, რომელიც ფიზიკური აღზრდის ხალხურ სისტემას უფრო თვალსაჩინოდ და სრულად წარმოსახავს.

ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის ზოგადი ამოცანები მისი ფორმები და საშუალებანი, სწავლების მეთოდები, შემოწმების

ხერხები და მომზადებულობის ნორმატივები განსხვავდებოდა ველ ყოვლისა, ასაკის მიხედვით. ასაკობრივი ჯგუფი ოთხი იყო. 5-დან-15 წლამდე, 15-დან 25—30-ამდე, 25—30-დან 50-ამდე და 50 წელს ზევით.

უმცროსი ჯგუფის—„ბალების“—ფიზიკური აღზრდის პირველ ამოცანას შეადგენდა კარგი ფიზიკური განვითარება, რომელიც ჯანმრთელობასაც მოიცავდა; ბავშვს კარგი აგებულება მოეთხოვებოდა. შემდგომი ამოცანა გულისხმობდა ნებისა და სიმტკიცის აღზრდას, აგრეთვე ხერხიანობის, სისწრაფისა და ღონის განვითარებას. ბავშვს უნდა შეეძინა ცხოვრებისათვის აუცილებელი გამოყენებითი ჩვევები, კერძოდ, რბენაში, ხტომაში, ტყორცნაში, საბიჯებელი თხილამურით სიარულში, ცხენოსნობასა და სხვადასხვა იარაღის ხმარებაში. ამავე ასაკში იწყებოდა გამოყენებითი ჩვევების (მონადირულ ჩვევათა) გამომუშავება კომპლექსური ფორმით.

მეორე ასაკობრივი ჯგუფის ახალგაზრდობა ასე 20 წლამდე, მაგალითად ხევსურეთში, „წამამდგარ“ ვაჟკაცად იწოდებოდა, შემდეგ კი—„ერთობ ვაჟკაცად“. ამ ჯგუფში ფიზიკური აღზრდის ამოცანა იყო ფიზიკური თვისებების შემდგომი განვითარება, აგრეთვე პირველ ჯგუფში შეძენილ უნარ-ჩვევათა სრულყოფა; გაჩვევა და დიხელოვნება იარაღის ხმარებაში, მონადირისა და მეომრის ჩვევათა შეძენა; მონაწილეობა საომარ მოქმედებაში, პირველ ხანებში უფროსების ხელმძღვანელობით.

მესამე ასაკობრივ ჯგუფში ფიზიკური აღზრდა ამოცანად ისახავდა საბრძოლო მომზადებულობის შენარჩუნებას, საომარ მოქმედებაში მონაწილეობას და მონადირეობას. ამ ასაკში მთიელს ეკისრებოდა აგრეთვე პასუხსაგები მოვალეობა—დაენერგა ახალგაზრდობისათვის ცხოვრებაში აუცილებელი სამხედრო-გამოყენებითი ჩვევები.

უკანასკნელი, „ბერიკატა“ ჯგუფის მთავარი ამოცანა იყო ესწავლებინა ახალგაზრდობისათვის ყოველივე ის, რაც მას ცხოვრებაში დასჭირდებოდა, პირველ ყოვლისა გაეწაფა იგი სამხედრო-ფიზიკურ ვარჯიშებში და დაემყნო მისთვის ხალხური ზნეობა, რომლის ნორმებიც ნაკარნახევი იყო მთიელთა სოციალურ-ეკონომიური ცხოვრების მკაცრი პირობებით.

მთიელ ბერიკატს, რომელიც ნიადაგ იარაღასხმული იყო, ზმალჯოხისა და თოფის კარგი ხმარება უნდა სცოდნოდა. იგი განაგრძობდა ნადირობას, მაგრამ თავისი სოფლის თუ ხეობის მიდამოებში, და ხმარობდა აგრეთვე, რა თქმა უნდა, საბიჯებელ თხილამურებს. დასა-

სრულ, ბერიკაცობა მონაწილეობდა ხალხურ საწესო თამაშებში ხანჯლებიან სამხედრო ცეკვაში.

ქართველ მთიელთა ფიზიკური და სამხედრო-ფიზიკური აღზრდა შემდეგი საშუალებებით ხორციელდებოდა.

იხმარებოდა **სავარჯიშო სიარული** მთაში: ციცაბო აღმართ-დაღმართში, კლდეზე, უღელტეხილებზე, ხოლო დაახლოებით მეორე ასაკობრივი ჯგუფიდან სიარული საბიჭებელი თხილამურებით.

ბავშვები გატაცებით დადიოდნენ ორჩაფეხებით როგორც სწორსა და მშრალზე, ისე ტალახსა და წყალში. ისინი ცივაობდნენ და სრიალით ეშვებოდნენ თოვლიან კალთაზე განსაკუთრებული მოყვანილობის სამთო თხილამურებით (ამას დაახლოებით 20 წლამდე მისდევდნენ).

ვარჯიშობდნენ **რბენაში სისწრაფეში**. პირველი ასაკობრივი ჯგუფი დარბოდა 60—80 მ. მანძილზე, მეორე—100—120 მ-ზე. გამძლეობაზე სირბილისათვის დიდ მანძილს იღებდნენ: დათქმულ ადგილამდე, სოფლიდან სოფლამდე (ასეთი რბენა მიცვალებულის დამარხვისას თუ რიგში იმართებოდა), უკანვე მობრუნებით, დაქანცვამდე (ვინ უფრო მეტს ირბენს) და ა. შ.

იცოდნენ **ცოცვა აღმა-დაღმა**: კლდეზე, ხეზე, მიწაში დარჭობილ 8—10—მეტრიან ძელზე (უმთავრესად პირველ და მეორე ასაკობრივ ჯგუფში), აგრეთვე **გადაცოცება კლდეზე**, რაც მონადირეთა ვარჯიშს წარმოადგენდა (მას პირველ სამ ასაკობრივ ჯგუფში მისდევდნენ). **გადადიოდნენ ფონით** მდინარეებს.

პირველი ორი ასაკობრივი ჯგუფი (12-დან 20—25 წლამდე) **ვარჯიშობდა ქვეითად სიარულში** როდესაც უფროსებს სანადიროდ დაჰყვებოდა ან დამოუკიდებლად ნადირობდა.

მხედრობას სწავლობდნენ როგორც უბელო, ისე შეკავშულ ცხენზე. ვარჯიშობდნენ სხვადასხვა მანძილზე. შეჯიბრება ცხენისა და მხედრის გამოსაცდელად იმართებოდა ხალხურ დღესასწაულებზე, აგრეთვე მიცვალებულის დამარხვის ან რიგის (სოფლიდან სოფლამდე) დროს. იხმარებოდა აგრეთვე მხედართა შეჯახება და სხვ.

გავრცელებული იყო სხვადასხვა სახის **ხტომა**.

ხტებოდნენ თავისუფლად, ხელის დაუხმარებლად სიგრძესა და სიმაღლეზე: ჩვეულებრივად და განზე—კლდესა და ბექობზე თუ თოვლში; ადგილიდან და გამოქანებით—სწორეზე, ფხვიერ მიწასა თუ თოვლზე; ხელაზიდული მწოლიარე კაცის სიგრძეზე (მესამე ასაკობრივ ჯგუფში); დაფენილ ნაბდებზე (სიგრძივ-მეორე ასაკობრივ

ჯგუფში, სიგანით ერთ და სიგრძე-სიგანით ორ ნაბადზე-როგორც მტკნარი ორე, ისე მესამეში; 25—30 წლიდან ხტებოდნენ სიგრძივ დაფენულ სამ ნაბადზეც, მაგრამ ამ სახეობას დიდი გავრცელება არა ჰქონია), სხვადასხვა მდგომარეობაში მჯდომი ამხანაგების ფეხებზე, ხელებსა და თავზე (შორსა და მაღლა): **ბუნებრივ დაბრკოლებებზე** (რუხე, გორაკზე, ბუჩქზე, ღობეზე, ნაკადულზე, ჭირკვზე, შორზე, ლოდზე, ქვიდან ქვაზე და ა. შ.) და შორ-მაღლაც (ბულულზე; სიგრძე-სიგანე დაახლოებით 110 სმ); ორმაგად და სამმაგად—ადგილიდან და გამოქანებით (ცალი და ორი ფეხით); სიღრმეში—ორმოსა თუ ღელეში დგომელა, ჯდომელა, დაკიდებული; დაუხმარებლად თუ ამხანაგის დახმარებით; ბეჭობიდან, ხიდან, კლდიდან, აივნიდან და სხვ; ორმოდან თუ ღელედან და ა. შ.

ხტებოდნენ აგრეთვე ბჯენით: ხელების დახმარებით—ბუნებრივ დაბრკოლებებზე; ათურმის ყაიდაზე—დახრილ ამხანაგებზე (პირველ ასაკობრივ ჯგუფში), ნახევრად დახრილზე და თითქმის გამართულ, მაგრამ ოდნავ თავდაღუნულზე (მეორე და მესამე ჯგუფებში); მოძრაი საყრდენის (ჭოკის) გამოყენებით სიგრძეზე (წინ და განზე) და შორ-მაღლა; ხეზე, ქვაზე და სხვ.

წვრილ ქვას **ტყორცნიდნენ** ზურგთუკნიდან მხარზე გადმოცილებით მანძილზე და ნიშანში, მძიმეს (ასე 15 წლიდან) როგორც ბადროს, ოღონდ მოუბრუნებლად, და ყუმბარების კონასავით ტყორცნიდნენ აგრეთვე ნიშანში და მანძილზე მიჯვრას თუ სხვა საგნებს.

გამოყენება ჰქონდა მძიმე ქვის კვრას მანძილზე (ვინ უფრო შორს გადააგდებდა).

სწევდნენ მჯდომსა თუ მწოლიარე ადამიანს, სხვადასხვა სიძიმეს (ქვას, სახენელს და ა. შ.)—ბეჭით, კბილებით, ცალი და ორივე ხელით დგომელა. ჩაცუცქებით და ა. შ.

სწევდნენ და გადაჰქონდათ ქვა დადებულ ადგილამდე თუ მანძილზე (ვინ უფრო შორს წაიღებდა), ხშირად უკანვე მოტანით.

აგდებდნენ მხარზე გადმოტანით, მჯდომ თუ მწოლიარე ადამიანს.

იცოდნენ ნიშანში **სროლა** ჩვეულებრივი და კონდახიანი **შვილდისრიდან**, ფილთა, ტალკვესიანი და შამხანა **თოფიდან**. ბავშვები ერთობოდნენ სასულე იარაღითაც.

ცეკვები იყო: სხვადასხვა ფერხული, ხანჯლებით, ცერული და კომბინირებული (ერთი ხანჯლით ცეკვავდა, მეორე—ცერულს და სხვ.)

ამა თუ იმ ისტორიულ ხანაში კიდევაც რომ ჰქონოდა ცეკვების რელიგიური ხასიათი, მაინც უნდა ითქვას, რომ ისინი თავდაპირველად ხალხის ფიზიკურ აღზრდას ემსახურებოდნენ. ისეთი ფერხული რომ ავილოთ, როგორიც ხორუშია, დავინახავთ, რომ იგი აშკარად მხედრულ ამბავს განასახიერებს.

თამაშობანი ხალხურ თამაშთა ერთი წყება დღესასწაულს (ახალ წელიწადს და სხვ.) უკავშირდებოდა. მათ შინაარსში შედიოდა სიფხიზლის გამოჩენა სხვადასხვა სახით, სიმბოლური შეტაკება სხვადასხვა იარაღის გამოყენებით, ძველი წლის მოტაცება, შესაწირავი ხორცის გატაცება, „ღაბალი“ და ა. შ.

ორთაბრძოლა წარმოებდა ცივი იარაღით, აგრეთვე წარმოდგენილი იყო ქართული ჭიდაობის მრავალი სახესხვაობით.

ხევისური ბავშვები ფარიკაობდნენ და სწავლობდნენ ხანჯლის ხმარების წესებს, აგრეთვე ბრძოლას ბავშვური საბრძოლო სათითებებით—„ნესტრით“. ისინი მისდევდნენ **ნადირობასაც**, პირველად თავისი სოფლის, ხოლო მერე ხეობის მიდამოებში; ნადირობაში ხმარობდნენ ჩვეულებრივსა და კონდახიან შვილდისარს, „სტრელიკას“, ქვას და სხვ.

Kerim

მეორე ასაკობრივი ჯგუფის ხევისური ახალგაზრდობა მისდევდა უსისხლო ფარბკაობასა და ჭრა-ჭრილობას, რომლის დროსაც ჭრილობის მიყენება ზუსტ რეგლამენტაციას ექვემდებარებოდა.

მესამე ჯგუფში უმთავრესად ჭრა-ჭრილობა იმართებოდა.

ფარიკაობისა და ჭრა-ჭრილობის გარდა, წარმოებდა ბრძოლა ხანჯლებით, შუბებით, მონადირული მიჯვრებით, მკაწრავი, მსერავი და საგვემი (საცემი, საბუყი) საბრძოლო სათითებებით (ხევისურეთში).

მეორე და მესამე ასაკობრივი ჯგუფის ქართველი მთიელები ნადირობდნენ თავისი ხეობის მიდამოებში და შორეულ ადგილებშიც.

დასასრულ, მოსახსენიებელია **შებრძოლება გარეშე მტერთან და მოსისხლესთან**. მთიელი ახალგაზრდობა საბრძოლო მოქმედებაში თავდაპირველად (მეორე ჯგუფი) უფროსების ხელმძღვანელობით გამოდიოდა, შემდეგ კი, ასე 20 წლიდან,—დამოუკიდებლად.

ამრიგად, ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის საშუალებებად გამოყენებული იყო მრავალნაირი ფიზიკური თუ სამხედრო-ფიზიკური ვარჯიში და მოძრაობა თამაში.

ვაჟთა ფიზიკური მომზადება იწყებოდა სიყრმითვე, ოჯახში, და მთელი სიცოცხლის მანძილზე გრძელდებოდა. მთიელი ბავშვის სერიოზული დამოკიდებულება როგორც ფიზიკურ ვარჯიშ-

თა და თამაშთა, ისე მთელი ფიზიკური აღზრდის მიმართ მეტწილად უფრო ადრე ყალიბდებოდა, ვიდრე იგი უშუალოდ თვითონ მეცადინეობას შეუდგებოდა.

სამხედრო-გამოყენებითი ჩვევების შექმნის დიდი ინტერესი მთიელებს შორის და მათი შეგნებულობა სამხედრო-ფიზიკურ ვარჯიშობაში, ჩვენი აზრით, იმით აიხსნება, რომ ხალხი ფიზიკურ აღზრდას უადრესად კონკრეტულ ამოცანებს უსახავდა; ეს ამოცანები თვით ცხოვრებით იყო ნაკარნახევი და ამიტომ უსისხლხორცდებოდა იმ ადგილსა და საქმიანობას, რაც ახალგაზრდა მთიელს, მისი გაგებით საზოგადოებაში მოელოდა.

ქართველ მთიელებს არ გააჩნდათ ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა სწავლების, აგრეთვე იარაღის ხმარებაში დახელოვნების ერთიან მეთოდები.

ერთი მხრივ, წარმოებდა დამოუკიდებელი შესწავლა. პირველი ასაკობრივი ჯგუფის ბავშვები, მოცლის დროს სადმე სოფელშივე ან მის არემარეში თავმოყრილნი, ანდა რაიმე სამეურნეო სამუშაოს შესრულებისას უფროსების მიბაძვით თვითონ ვარჯიშობდნენ ამა თუ იმ მოძრაობაში, ეჩვეოდნენ სირბილს, ხტომას, ტყორცნას, საბავშვო იარაღის ხმარებას—ფარიკაობას, შვილდისრიდან ჯროლასა და ა. შ.

სწავლების მეორე ფორმა წარმოადგენდა, ვარჯიშობას უფროსების ხელმძღვანელობით. ეს, ჩვეულებრივ, სახალხო შეკრების დროს ხდებოდა, როდესაც უფროსები მოვარჯიშებდნენ თუ მოთამაშებდნენ თვალყურს ადევნებდნენ, შეცდომებზე მიუთითებდნენ, რჩევა-დარიგებით მიმართავდნენ და პირადი ჩვენებით წესიერი მოქმედების ნიმუშს აძლევდნენ.

პირველ ასაკობრივ ჯგუფში ხმარობდნენ უმთავრესად საბავშვო საწვრთნელ, ეგრეთწოდებულ „საჩვევ“ იარაღს: ცივიდან—ხის ხმალს, მახვილს, თავის დასაფარავად—ფარს; სატყორცნიდან—ჩვეულებრივ და კონდახიან შვილდისარს; ბათქისათვის, სახალისოდ—სასულე იარაღს; საბრძოლოდან—ხანჯალსა და თოფს.

მეორე და მესამე ჯგუფებში მარტო საბრძოლო იარაღს ხმარობდნენ: ცივიდან—ხანჯალს, ხმალს, მახვილს, შუბს; დასაცავი საშუალებებიდან—ფარს, ჩაფხუტს, ჯაჭვის პერანგს, სამკლავეს, საწვივეს და სხვა; სატყორცნიდან—შურდულს, ჩვეულებრივსა და კონდახიან შვილდისარს; ცეცხლსასროლიდან—ფილთა, ტალკვესიან და შემდეგ შაშხანა თოფს.

მეოთხე ასაკობრივი ჯგუფის შეიარაღება კომბინირებული ხაზით სიათის იყო, თავდაცვისა და საყოფაცხოვრებო მიზნებს ემსახურებოდა: ხევესური ბერიკაცი ატარებდა ხანჯალს, ხმალჯოხას, სვანი— შუბს, მონადირულ მიჯვრას, ქამრის დანას და სხვ.

სამხედრო-ფიზიკურ მომზადებულობას ამოწმებდნენ ან თვითონ მოვარჯიშენი (პირველსა და, ნაწილობრივ, მეორე ჯგუფებში), ანდა უფროსი ვაჟკაცები და ბერიკაცები. ასეთი შეფასება ხდებოდა საჯაროდ ერობაში, ხატობაში, ნადირობასა თუ ბრძოლაში და ემყარებოდა შეფასებულის საქციელს, მის მიერ გამოქვეყნებულ ჩვევათა ღირსებასა და შედეგიანობას. ახალგაზრდობის სწავლება, როგორც ითქვა, მეოთხე ასაკობრივი ჯგუფის ძირითად ამოცანას შეადგენდა და მისი ხარისხის შემოწმება საჯარო შეკრებების დროს წარმოებდა.

ფიზიკური მომზადებულობის ნორმატივებიც სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფში სხვადასხვა იყო.

პირველი ჯგუფის ყმაწვილს მოეთხოვებოდა საჩვევი და ნაწილობრივ (12 წლიდან) ნამდვილი იარაღით ბრძოლის კარგი ტექნიკა და ტაქტიკა; მას უნდა სცოდნოდა ცხენზე ჯდომა და გამოეჩინა უნარი, რაც საჭირო იყო შედეგიანი ნადირობისათვის შემდგომ ასაკობრივ ჯგუფში. 15 წლის მთიელ ყმაწვილს თავისი ასაკობრივი ჯგუფისათვის დაწესებულ ყველა სამხედრო-ფიზიკურ ვარჯიშში ისეთი მაჩვენებლები უნდა ჰქონოდა, რომ სამხედრო-ფიზიკური მომზადებულობის საყოველთაოდ ცნობილ საშუალო დონეს არ ჩამორჩენოდა (ასეთივე მოთხოვნას უყენებდნენ მეორე და მესამე ჯგუფსაც) და საბრძოლო იარაღის მიღების ღირსი ყოფილიყო.

მეორე ასაკობრივ ჯგუფში შემდეგი ნორმატივები მოქმედებდა: ჭრა-ჭრილობების შედეგები—ახალგაზრდა ვაჟკაცს უნდა შეძლებოდა ისე მსუბუქად დაეკოდა მოწინააღმდეგე, რომ მისთვის მხოლოდ სისხლი დაედინა, მაგრამ მომაკვდინებელ ან ხეიბრობის გამოიმწვევი ჭრილობა არ მიეყენებინა. როდესაც ბრძოლა სხვა იარაღით წარმოებდა, მას, იმის მიხედვით, თუ ვინ იყო მტერი, ისე უნდა ემოქმედნა, რომ თავისი ნებით განზრახ ან არ დაეკოდა იგი, ან მხოლოდ ჭრილობა მიეყენებინა, ან კიდევ მოეკლა. ნადირობაში მას მოეთხოვებოდა შედეგიანობა. ბრძოლაში საჭირო იყო ვაჟკაცი მეომრის მთავარი თვისებების (გულოვნობის, სიმარჯვის, მტკიცე ნებისყოფის და სხვა მისთანათა) საყოველთაოდ აღიარება. საჯარო შეკრებაზე ვაჟკაცს მოეთხოვებოდა თავდაჭერილობა სასმელში, რომ სიფხიზლე შეენახა და საჭიროების დროს ბრძოლის უნარი არ მოკლებოდა.

მესამე ასაკობრივ ჯგუფში მომზადებისათვის იგივე ნორმატივი
 ბი მოქმედებდა, რაც მეორეში, ოღონდ ემატებოდა ახალგაზრდო-
 ბისათვის სათანადო ცოდნისა და გამოცდილების გადაცემის უნარი.

ძირითადი ნორმატივი მეოთხე ასაკობრივი ჯგუფისათვის მოით-
 ხვდა ახალგაზრდობის ღირსეული სამხედრო-ფიზიკური მომზადე-
 ბის საყოველთაო აღიარებას, რაც ბერიკაცს უფროსის სახელსა და
 პატივს უმკვიდრებდა. თვითონ ამ ჯგუფის მომზადებულობის დონე
 განისაზღვრებოდა ნიადაგ სატარებელი იარაღის კარგი ხმარებით,
 მარჯვე ნადირობით და მინდვრებისა და საქონლის ფხიზელი დაცვით.

საქართველოს მთიანეთში ფიზიკური ვარჯიში და მოძრავი თამაში
 ჩვეულებრივ საამისოდ მიჩენილ შესაფერ ადგილებში წარმოებდა:
 სოფლის სხვადასხვა უბანში, მომეტებულად კი შუა სოფელში, სოფ-
 ლის თუ თემის მამაკაცების ან მთელი მოსახლეობის საკრებულო
 ადგილას. სამხედრო-ფიზიკური წვრთნა რაიმე გარკვეული მიზნით,
 ვთქვათ ლაშქრობის სამზადისში, იმართებოდა ტრადიციით საგან-
 გებოდ ამისათვის განკუთვნილ ადგილას. ასეთ შემთხვევაში ხევის
 ბერის მოწოდებით მთელი თემი თავს იყრიდა. ამ დიდი ღონისძიე-
 ბის ორგანიზებულობა და მისდამი გონივრული, დარბაისლური
 დამოკიდებულება მომავალი ბრძოლის მოგების ერთგვარი საწინდა-
 რი იყო.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ფიზიკური აღზრდის აღწერი-
 ლი სისტემის მეოხებით ქართველი მთიელები აღწევდნენ აუცილე-
 ბელ ფიზიკურ და, საჭიროების მიხედვით, სამხედრო-ფიზიკურ მომ-
 ზადებულობას, რომელიც მათი იმდროინდელი მოუსვენარი და მკაც-
 რი ცხოვრების მოთხოვნილებას უპასუხებდა.

სპორტის ფიზიკური ქართული სახეობა

ქართველი ხალხის ფიზიკური აღზრდის საშუალებათა შორის,
 როგორც დავრწმუნდით, მრავალი თავისებური ვარჯიში და მოძრავი
 თამაშია. მათგან შეიძლება დავასახელოთ ლელო (ბურთაობის ერთ-
 ერთი სახეობა), ქართული ჭიდაობის სახესხვაობანი და სხვ.; ცხენოს-
 ნური სპორტის სხვადასხვა სახეობიდან აღსანიშნავია ბურთაობა,
 ვგრეთწოდებული ცხენბურთი, თამაში: ისინდი, თარჩია, ყაბახი
 მარულა და სხვ. მეტად საინტერესო ფიზიკური ვარჯიშია ხევსურუ-
 ლი ფარიკაობა, რომელიც შემორჩენილია ორიგინალური ფორმით,
 აგრეთვე მძლეოსნური ხასიათის მრავალნაირი ფიზიკური ვარჯიში,
 რომელთა შორის მოსახსენიებელია ჭოკით ხტომა სიგრძეზე.

თუმცა მეფისდროინდელ რუს მოხელეთა პოლიტიკა განაპირობებდა ქვეყნებში ეროვნული კულტურის განვითარებას აფერხებდა, ქართველი ხალხი მაინც მისდევდა თავის ეროვნულ ფიზიკურ ვარჯიშებსა და თამაშებს, რომლებიც ისე როგორც რუსეთის იმპერიის სხვა ხალხებში, საქართველოშიც შეადგენდა ფიზიკური აღზრდის ხალხური სისტემის ძირითად საშუალებებს. საქართველოში მენშევიკების ბატონობის დროს (1918—1921 წწ.) ქართული სპორტის ხალხურ სახეობებს ყურადღება არ ექცეოდა და ისინი დავიწყებას ეძლეოდნენ.

მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ჩვენში დაიწყო ფიზიკური კულტურისა და სპორტის მძლავრი განვითარება და სპორტის სახალხო-ეროვნულმა სახეობებმაც ფართო გავრცელება მოიპოვა, რადგან ლენინური პარტიის ნაციონალურმა პოლიტიკამ განსაზღვრა კულტურის განვითარება იმ მიმართულებით, რომ ის შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული იყოს.

სპორტი ხელმისაწვდომი გახდა მშრომელთა ფართო მასებისათვის და მისი ის ეროვნული სახეობანიც კი, თუნდაც ცხენბურთი, რომლებშიც წინათ მარტო წარჩინებული წოდების წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ, ახლა ნამდვილად ხალხური გახდა.

მაგრამ, თუ ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა რიგმა სახეობებმა, სახელდობრ ლელომ, ცხენბურთმა, ისინდმა, თარჩიამ, მარულამა და ჭიდაობამ, რეგლამენტაცია მიიღეს, ამრიგად „სპორტული მოქალაქეობის“ უფლება მოიპოვეს და მათ საქართველოში უკვე კარგა ხანია ხელს უწყობენ. არის ბევრი სხვა სახეობაც, მათ შორის კარგად გამოვლენილი, რომლებიც ჯერ კიდევ აღიარებას მოელონ და არ გამხდარან სპეციალური სასწავლო-საწვრთნელი მეცადინეობისა და ოფიციალურ შეჯიბრებათა საგანი. მათ რიცხვს უნდა მიეკუთვნოს ხევსურული ფარიკაობა, თოვლზე სრიალის რიგი სახეობა, სხვადასხვა ხტომა, კერძოდ ჭოკით ხტომა სივრცეზე და მრავალი მოძრავი თამაში.

ფიზიკური აღზრდის ხალხური სისტემის ეთნოგრაფიული შესწავლა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ცხადყოფს, რომ, უკვე გამოვლენილ ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა გარდა, ხალხში, უპირატესად მთიანეთში, შემორჩენილი და გავრცელებულია კიდევ ბევრი სხვა ვარჯიში და თამაში, რომლებიც ჯერ გამოკვლეული არ არის.

ლექციის ჩარჩოები საშუალებას არ გვაძლევს დაწვრილებით დავახსიანოთ ხალხურ ფიზიკურ ვარჯიშთა და თამაშთა თუნდაც

მთავარი სახეობანი. ამიტომ შევეხებით მხოლოდ ზოგ მათგანს, რომლებიც უფრო პოპულარულია და საბჭოთა საქართველოში ფართოდაა ცნობილი.

პირველ ყოვლისა, უნდა ითქვას ცხენოსნურ სპორტულ თამაშობებზე, რომელთა ძველისძველი ფორმები საქართველოში ასე უხვადაა წარმოდგენილი. უნდა ითქვას, რომ ცხენი, როგორც შინაური პირუტყვი, ძველთაგან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართველი ხალხის სამეურნეო ცხოვრებასთან; მას დიდი სამხედრო მნიშვნელობაც ჰქონდა. დროთა ვითარებაში, საზოგადოების კლასობრივი დიფერენციაციის კვალობაზე, ცხენის ყოლა გაბატონებული კლასის უპირატესობად იქცა.

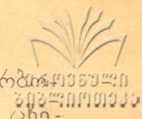
ძველად შეჯიბრება ცხენოსნური სპორტის სახეობებში, ისევე როგორც სხვა ხალხურ ფიზიკურ ვარჯიშებსა და თამაშებში, ეწყობოდა ამა თუ იმ ხალხური დღესასწაულის დროს, დაკავშირებული იყო რაიმე ჩვეულებასთან თუ სხვადასხვა რწმენა-წარმოდგენების სისტემასთან ანდა მოცლის ჟამს იმართებოდა.

ხევსურეთში დღემდე შემონახულია დოდის ორი ფორმა: ცხენთბოლება და ცხენნი. ცხენთბოლება იმართება ზაფხულობით ხევსურთა საერთო-სახალხო დღესასწაულ ათენგენობაში და ცხენისა და მხედრის გამოცდას გულისხმობს; ცხენნი დაკავშირებულია წინაპრის კულტთან. დოდის ამ თავისებურ, მეტად ორიგინალურ სახეობას ხევსურები მიცვალებულის პატივსაცემად აწყობდნენ.

ცხენნი ცნობილია ხევსურეთში უძველესი დროიდან. „რაც ხევსურეთია, რაც ხალხია, ცხენნიც არის. ეგრეა დებულობაო,“ — იტყვიან ხევსურები.

ხევსურთა წარმოდგენით, ცხენნი მიცვალებულის დამარხვასთან დაკავშირებული რიტუალია. ამ რიტუალის შესრულებით იზრდება ჭირისუფლის („ჭირის პატრონის“) ავტორიტეტი როგორც თავის თანამესოფლეთა შორის, ისე საერთოდ ნათესავ-ნაცნობებში. პირიქით, თუ ცხენნი არ გაიმართა, ეს სახლის დამცირებაა; ითვლება, რომ „მკვდარი დაუმარხავი დარჩა“, რაც დიდი სირცხვილია. ხევსურების რწმენით, დაწესებული რიტუალი მტკიცედ უნდა სრულდებოდეს. რადგან „მკვდრის დამარხვა გვინდა, ცოცხლისა შენახვაო“, აგრეთვე — „ზედ დამჩოთ გვინდა სუყველას შესრულებაო“.

ცხენნი იმართებოდა მიცვალებულის ოჯახის მიერ სიკვდილის მეორე-მესამე დღეს. მხოლოდ არხოტის თემში „ცხენ-დოდვი“ (აქ ასე

იტყვიან) დასაფლავების დღეს კი არ იმართება („თავზე არ ურბანა“),
 ლებენ ცხენ-დოღვს“), არამედ ორი-სამი კვირის შემდეგ. თუ ცხენ-
 ნის გამართვა ფერხდება, ვთქვათ, ზამთარია ან ჭირისუფალი რაიმე
 მიზეზით მზად არ არის, დოღვი უკავშირდება რიგს, რომელიც სიკვ-
 დილის ნახევარი წლის, წლისა თუ წლინახევრის თავზე იცინა.

ჭირის პატრონი თავისი ოჯახის წევრის გარდაცვალებას საგანგებო
 „ტყობიების“ მეოხებით აგებინებს ყველა ნათესავს და თანამესოფ-
 ლეს. ამ სამგლოვიარო ამბის გადაცემასთან ერთად ტყობიები იწვე-
 ვენ: დამარხვას (თუ რიგს) დაესწარით და თან ცხენი იყოლიეთ, რომ
 ცხენში მონაწილეობა მიიღოთ.

ცხენში ბევრი მხედარი მონაწილეობს, ზოგჯერ 25-მდე, პირველ
 ყოვლისა მიცვალებულის ახლო ნათესაობა.

ამ დოღვის დეტალების აღწერას არ შეგუდგებით, აღვნიშნავთ
 მხოლოდ, რომ მისი წესები ცხენის და მხედრის სერიოზულ გამოც-
 დას გულისხმობს. დოღვის სვლიგეზი, მისი მთაგორიანობა და უგზო-
 ბა განსაკუთრებული გამძლეობის ცხენს მოითხოვს, ხოლო მხე-
 დარი შეუდრეკელი უნდა იყოს და უნაკლოდ იცოდეს უბელო ცხენ-
 ზე ჯდომა.

თუმცა ცხენის გამართვა წინაპართა კულტთან არის დაკავშირე-
 ბული,—მას უაღრესად დიდი შეჯიბრებითი ხასიათი აქვს. დოღვის
 ეს სახეობა ხევისურთა სამხედრო-ფიზიკური მომზადების შემოწმე-
 ბის ერთ-ერთი ფორმაა.

ამ რთული წესის ხშირი შესრულება მოითხოვდა, რომ
 მხედარიც და ცხენიც მუდამ „საბრძოლოდ“ გამზადებული ყო-
 ფილიყენენ. ამას სისტემატური წვრთნით აღწევდნენ. ხევისურეთში
 ცხენის წვრთნა ემყარებოდა ზედმიწევნით შემუშავებულ პრინცი-
 პებს, რომლებიც განსაზღვრავდნენ კვების რეჟიმს, წვრთნის დროსა
 და ადგილს და ა. შ. უნდა ითქვას, რომ ყველა ამ პირობას, აგრეთვე
 ცხენის მოვლას საფუძვლად ედო მისი თავისებურების ღრმა ცოდნა,
 რომელიც საუკუნოვანი გამოცდილებით იყო შექმნილი.

მრავალ მხედარსაც სპეციალური სწავლა-მეცადინეობა სჭირდე-
 ბოდა, რაც მაშინ იწყებოდა, როცა ბავშვი 8-10 წლისა გახდებოდა.
 გამოცდილი მხედრების ხელმძღვანელობით, ზოგჯერ დამოუკიდებ-
 ლადაც, მას მხედრობის ხალხური სკოლა უნდა გაეგლო.

ჩვენში ხალხური სპორტის ცხენოსნურმა სახეობებმა ნამდვილად
 საერთო-სახალხო გავრცელება მოიპოვეს საბჭოთა ხელისუფლების
 პირობებში.

ქართულ ცხენოსნურ სპორტულ თამაშთა მრავალ სახეობას, სახესხვაობას შორის ცხენბურთს, ისინდს, თარჩიას, ხევსურულ ცხენს და მარულას, როგორც ითქვა, ახლა რეგლამენტაცია მიეცა. ამ სახეობებში იმართება ოფიციალური სპორტული შეჯიბრებები, თვით რესპუბლიკურამდე. უკანასკნელ ხანებში განსაკუთრებით განვითარდა ცხენოსნური ბურთაობა—ცხენბურთი. 1951 წლიდან დაწესდა სსრ კავშირის თასი, რომლითაც ამ თამაშში გამარჯვებული გუნდი ჯილდოვდებოდა.

ცხენბურთში მოთამაშეთა ორი ჯგუფია. ისინი მოედნის მოპირდაპირე მხარეზე იმყოფებიან და თამაში იმაში მდგომარეობს, რომ ბურთი მოწინააღმდეგის მაყაში (მოკაზმული კარი) უნდა გაიტანონ. თამაში იწყება ბურთის მაღლა შეგდებით მოედნის შუაში. მოთამაშენი ცდილობენ ბურთი მოწინააღმდეგის კარისაკენ გატყორცნონ. ყოველ მოთამაშეს გარკვეული ფუნქცია აქვს. მაგალითად, „გარემარბს“ ბურთი კარამდე მიაქვს; მას უპირისპირდება მოთამაშე, რომელიც ცდილობს ბურთი წაართვას და შუა მოედნისაკენ გადაადგდოს. ბურთი მიზნისაკენ ისე მიაქვთ, რომ ჩოგანზე დიდხანს არ აჩერებენ; იგი განუწყვეტლივ უნდა ათამაშონ. ამასთან მხედარს უნაგირიდან უნდა გადმოიხაროს, რათა ბურთი ცხენის კამარის დონეზე ზევით არ მოდიოდეს¹.

ქართული სპორტის ფართოდ გავრცელებულ სახეობათა შორის უნდა აღინიშნოს ჭიდაობა, რომელსაც ფიზიკური აღზრდის ხალხურ სისტემაში ძველთაგან დიდი ადგილი უჭირავს და მომეტებული პოპულარობით სარგებლობს.

ქართულ ჭიდაობას დიდი ხნის ისტორია აქვს. მას ხალხში მუდამ დიდი მოწონება ჰქონდა. თითქმის მთელი ქართველი ახალგაზრდობა გაივლიდა ხოლმე ჭიდაობის თავისებურ სკოლას. ჩვენი სპორტის ეს სახეობა განსაკუთრებით გავრცელებული იყო აღმოსავლეთ საქართველოს გლეხობაში, ხოლო საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ იგი საყოველთაოდ განვითარდა.

ქართული ჭიდაობის ახლანდელი ფორმა ჭიდაობის ორიგინალური, უაღრესად საინტერესო და ტექნიკურად ჩინებულად დამუშავებულს

1 ცხენბურთი აღწერილია ალ. რომაქიძის შრომის „ცხენბურთის“ მიხედვით (სახელგამი, თბილისი, 1952).

სახეობაა, რომელიც სპორტული ჭიდაობის არც ერთ სხვა სახეობას არ ჩამოუვარდება.

საქართველოს სსრ-ის გუნდმა თავისუფალ ჭიდაობაში მოიპოვა სსრ კავშირის პირველობა 1952, 1953 და 1955 წლებში, ჭიდაობა სამბოში კი—1952, 1954 და 1955 წლებში (1953 წელს სსრ კავშირის პირველობა სამბოში არ გამართულა).

ქართველ მოჭიდავეთა წრიდან გამოვიდა სსრ კავშირის მრავალი საუკეთესო მოჭიდავე, განსაკუთრებით ეგრეთწოდებული თავისუფალი ჭიდაობისა და სამბოს ფალანგები. შემთხვევითი როდია, რომ თავისუფალ ჭიდაობაში 1954 წელს ქ. ტოკიოში მოწყობილი მსოფლიო პირველობის მონაწილე სსრ კავშირის ნაკრები გუნდი უმთავრესად (რვა კაცისაგან შეიდი) ქართული ჭიდაობის წარმომადგენლები-საგან შედგებოდა.

გავიხსენოთ, რომ ა. მეკოკიშვილსა და ვ. ბალავაძეს, რომლებიც 1954 წელს მსოფლიო ჩემპიონები გახდნენ თავისუფალ ჭიდაობაში გავლილი აქვთ ქართულ ჭიდაობის სკოლა. გ. მუზაშვილი, მ. ცალქალამანიძე და ს. გაბარაევი, რომლებმაც მსოფლიო შეჯიბრებაში მესამე ადგილები მოიპოვეს, აგრეთვე XV ოლიმპურ თამაშთა ჩემპიონი, სსრ კავშირის სპორტის დამსახურებული ოსტატი დ. ციმაკურიძე იმავე ქართული ჭიდაობის სკოლაში აღიზარდნენ...

დღევანდლამდე ჩვენში შემონახულია ცივი იარაღის ხმარების ქართული სკოლის ერთი საინტერესო რთული სახეობა—ხევისურული ფარიკაობა. იგი ფართოდაა გავრცელებული აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ბევრ კუთხეში. ფარიკაობას გარდა ხევისურეთში ცნობილია კიდევ ჭრა-ჭრილობა.

ფარიკაობა თანამესოფლე, მეტწილად მონათესავე ხევისურების მეგობრული, უსისხლო ორთაბრძოლის ფორმაა. მონაწილეთათვის მას საწვრთნელ-შეჯიბრებითი მნიშვნელობა აქვს, დამსწრეთათვის კი სასწავლებელი სანახაობაა. ფარიკაობა მაშინ იმართება, როდესაც მამაკაცები „ფეხონზე“ (მამაკაცების შეკრება; „საფეხნო“-შეკრების ადგილი შუა სოფელში) შეიკრიბებიან, ანდა ხატობაში თუ მოცლის დროს. ფარიკაობა უნდა განვიხილოთ როგორც მომზადების ფორმა, რომელიც ხელს უწყობს ხევისურს დაეუფლოს იარაღის ხმარებას, წვრთნის და აოსტატებს მას ამაში. იარაღს ერთმანეთს პირობითადა, პირის ნაცვლად „იმტყივ“ ან ყუით ჰკრავენ. დაკვრის ობიექტები: თავი, მხრები, ხელები მხრის სახსრიდან მაჯამდე (ილაცვის გამოკლებით), ზოგჯერ ბარძაყი.

მეორე სახესხვაობის გათამაშებისას, ჭრა-ჭრილობაში, რომელიც აგრეთვე ორთაბრძოლაა, მებრძოლნი ცდილობენ ხელოვნება გამოიჩინონ და მიაყენონ ერთმანეთს მსუბუქი ჭრილობა, რომლებიც არც სიცოცხლისათვისაა სახიფათო და არც მძიმე რამ ხეიბრობას გამოიწვევს. ჭრა-ჭრილობა ხდება ხატობაში, ქორწილში, რიგში და სხვ. ჩვეულებრივ, იგი იმართება სხვადასხვა სოფლის თუ ხეობის მცხოვრებთა, ძირითადად სხვადასხვა მონათესავე ჯგუფის წარმომადგენლებს შორის. ჭრა-ჭრილობა შეიძლება გამოიწვიოს ძველმა შულმა, ნაწყენობამ და მისგან წარმომდგარმა მტრობამ, შემთხვევითმა წაჩხუბებამ, შელახულმა თავმოყვარეობამ, ფიზიკური უპირატესობისა და იარაღის ხმარებაში მეტი ოსტატობის დაჩემებამ, მამაცობის გამოჩენის წადილმა, ქალისათვის თავის მოწონების განზრახვამ, სახელის ძებნამ და ა. შ. როგორც ითქვა, ჭრა-ჭრილობას ხეესურთა ადათით მძიმე ჭრილობა და, მით უფრო, სიკვდილი არ უნდა მოჰყოლოდა. მოსისხლეობის რიდით, მებრძოლებს დიდი თავდაჭერილობა და სიფრთხილე მართებდათ. ტყუილად კი არ იტყოდნენ ხევსურები: „კაცი კოცნობითაც რომ მოკვდეს, მისი თავი არ დაიკარგება“.

ჭრა-ჭრილობის დროს დაკვრის მთავარი ობიექტი თავია, „შუბლის სამი ზედანაკეციდან“ დაწყებული კეფამდე, ე. ი. ის ადგილი, სადაც თავის ქალას მტკიცე ძვლებია. მომაკვდინებელი და მძიმე ჭრილობის შიშით ერიდებიან დაკვრას მუცელში, მხრებში, სახსრებში, ფეხსა და მკერდში, თუმცა მკერდი, უნდა ითქვას, იმდენად დაცულია მებრძოლის დაბალი დგომითა და ფარით, რომ მისი დაზიანება ტექნიკურადაც ძნელია. ხშირია დაკვრა სახეში, „შუბლის სამი ნაკეცის ქვემოთ. სახის ჭრილობა ანაზღაურდება ადათობრივი სამართლის—რჯულის ნორმებით (აღწერილია რ. ხარაძის დასახელებულ შრომაში „ხევსურული რჯული“).

გავეცნოთ აგრეთვე ერთ ყოფაცხოვრებით მოძრაობას — ჭოკით ხტომას სიგრძეზე, რომელიც თავის დროზე ჩვენში დიდად გავრცელებული იყო.

დადგენილია, რომ საქართველოში, კერძოდ მის მთიანეთში, დაბრკოლებაზე გადასახტომად ძველთაგან საყრდენს ხმარობდნენ. ფიზიკური ვარჯიშის ეს სახეობა ფართოდ იყო გავრცელებული სსრ კავშირის სხვა ხალხებშიც, მაგალითად შუა აზიაში. ამგვარ ხტომას გამოყენებითი მნიშვნელობა ჰქონდა, ამასთან ის ფიზიკური აღზრდის სისტემაში ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენდა.

ეთნოგრაფიული შესწავლით გამოირკვა, რომ ჭოკით, ე. ი. მოჭრავით რაღაც საყრდენით, ხტომა თავდაპირველად დაბრკოლების გადასახად მომარჯვებელი ყოფაცხოვრებით მოძრაობა იყო. რაც შეეხება ჭოკით სიმადლეზე ხტომას, იგი ეტყობა, შემდეგ შემოიღეს. ერთ-ერთ წიგნში მძლეოსნობის შესახებ წერია, რომ „ხტომა ჭოკით, როგორც მძლეოსნური ვარჯიში, შედარებით დიდი ხანი არ არის რაც იხმარება“, რომ „მანამდე ჭოკით ხტომა გამოყენებული იყო ტანვარჯიშში. მაგრამ ძველთაგან... ჭოკით ხტომა ჭაობში სასიარულოდ იხმარებოდა“.

საქართველოში ასეთი ვარჯიში, როგორც მცირე მდინარეებში ლაშქრის მასობრივი გასვლის საშუალება, დამოწმებული აქვს ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ცნობილ კასტელის, რომელიც საქართველოში იყო 1630—1650 წლებში და რომელსაც თავის ალბომში ჩახატული აქვს ლაშქრის გასვლა მდინარეში ჭოკის დახმარებით. ნახატზე წარმოდგენილია სამხედრო რაზმი და მისი ბანაკი; მხედრებს ხელში დროშები და გრძელი ჭოკები უჭირავთ; შუაში მდინარეა, ხოლო მარჯვნივ—შეჯუფებული რაზმები, რომლებიც ჭოკებით გაღმა გადიან. ჩვენი აზრით, ეს დოკუმენტი აშკარად მოწმობს, რომ XVII ს. საქართველოში ჭოკით ხტომა სიგრძეზე გამოყენებული იყო ლაშქარში როგორც დაბრკოლებათა გადალახვის საშუალება.

ჭოკით ხტომა სიგრძეზე გამოყენებული იყო არა მარტო ხევსურეთში, სვანეთსა და ფშავში, არამედ აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის ზოგ რაიონში (გორისა, ბორჯომისა, სიღნაღისა) და დასავლეთ საქართველოში, სადაც ახალგაზრდები ჭოკად ახლაც მიჯვრას ხმარობენ.

საყურადღებოა, რომ სვანეთში ისეთ ბუნებრივ დაბრკოლებებთან, როგორიცაა მდინარე, ნაპრალი, ორმო თუ ღელე, ჩვეულებრივ ჭოკი დევს. თუ მოხდა და გზად მიმავალმა სვანმა ასეთ ადგილას ჭოკი ვერ ნახა, იგი საჭირო სიგრძის ჯოხს გამოჭრის, მისი დახმარებით დაბრკოლებას გადალახავს და იქვე ნაპირზე დატოვებს.

სვანი ახალგაზრდობისათვის ხტომის ეს სახეობა ახლაც ერთ-ერთი საყვარელი ფიზიკური ვარჯიშია.

ფშავში სხვადასხვა სიგრძის ჭოკის (ორიდან ოთხ მეტრამდე) დახმარებით ხტებოდნენ როგორც პირდაპირ წინ, ისე განზე.

მოტანილი მონაცემები ამტკიცებს, რომ ჭოკით სიგრძეზე ხტომა წინათ ფართოდ იყო გავრცელებული საქართველოში, როგორც

ყოფაცხოვრებითი მოძრაობა და ამავე დროს ფიზიკური აღზრდა ერთ-ერთი გამოყენებითი საშუალება.

ჭკობით სიგრძეზე სტომას ყოველთვის მრავალი მაყურებელი ჰყავდა და მოხტუნავეც ბევრი იყო. მისი დანერგვა ფიზიკური აღზრდის თანამედროვე პრაქტიკაში, პირველ ყოვლისა სოფლად, ხელს შეუწყობს იმას, რომ მშრომელთა ფართო ფენები დაეწაფონ ფიზიკურ კულტურასა და სპორტს და სისტემატურად მისდევდნენ მათ. ამასთან ამ ფიზიკური ვარჯიშის დანერგვა და მართებული გამოყენება ფიზიკური აღზრდის საბჭოურ სისტემაში ხელს შეუწყობს ძვირფასი ფიზიკური და ნებელობითი თვისებების განვითარებას, გამოუმუშავებს ფიზკულტურელებს ახალ სპორტულ მოძრაობით ჩვევას.

სპორტის ხალხური სახეობანი და ფიზიკური აღზრდის თანამედროვე პრაქტიკა

მასობრივი ფიზკულტურული მოძრაობის გაშლა საბჭოთა ფიზიკური კულტურისა და სპორტის განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა. ამისათვის, სხვა ღონისძიებებთან, კერძოდ სპორტის საერთაშორისო სახეობათა შემდგომ დაწინაურებასთან ერთად, საჭიროა ფიზიკური აღზრდის საბჭოურ სისტემაში დაინერგოს ხალხური თამაშები და ვარჯიშები.

მათ მნიშვნელობას მართებულად აფასებდნენ ჯერ კიდევ დიდი რუსი რევოლუციონერი დემოკრატები ნ. დობროლიუბოვი სინანულით ამბობდა: „... გერმანული ეროვნული ტანვარჯიშის არც ერთი თავყვანისმცემელი... არ წავა ყირგიზეთის ტრამალეებში თუ ბაშკირეთში, სადაც ტანვარჯიში დიდ გასავალშია; თავისებური ოლიმპიური თამაში ჭიდაობით, ძელზე ცოცვითა და რბენაში გაჯიბრებით პერიოდულად მეორდება; აქაური მგოსნები უმღერიან იმის ღვაწლს, ვინც თავს გამოიჩინეს, მათ სასახლოდ ჟღერს ადგილობრივი საკრავები“.

რუსი რევოლუციონერი დემოკრატების აზრით, ხალხური ვარჯიში და თამაში მძლავრი საშუალებაა ღონიანი და ამტანი ადამიანების აღსაზრდელად, რომელთაც უნარი ექნებათ მჩაგვრელებს მედგრად ებრძოლონ და სხვ. ხალხური ფიზიკური კულტურა მათ მიაჩნდათ შთაგონების წყაროდ, ხალხის ძლიერებისა და ორგანიზებულობის გამოსახულებად, მისი ზნეობის ზეპირ კანონად, ესე იგი იმად,

რაც განუყრელად დაკავშირებულია ეროვნულ ხასიათთან. ბ. ბელინი
სკი, მაგალითად, წერდა, რომ ხალხურ ფიზიკურ კულტურაში
მკვლევანდება რუსი ადამიანის ბუნების შინაგანი თვისებები. იგი ამ-
ბობდა, რომ რუსულ თამაშებში ვლინდება რუსი ადამიანის „ზნე-
ჩვეულების სუსხიანი გულღიაობა, ბუმბერაზული ღონე და გაშლი-
ლი გრძნობები.“

ფიზიკურ ვარჯიშთა და მოძრავ თამაშთა ხალხური სახეობანი, რომელიც
ხალხის შემოქმედების შედეგად წარმოიშვნენ, სოციალისტური
ერების კულტურის ერთ-ერთი ელემენტი.

ასეთ ადგილობრივ ვარჯიშთა და თამაშთა გამოვლენა და შესწავლა,
გარდა იმისა, რომ მნიშვნელოვანია სსრ კავშირის ხალხთა საერთო
კულტურისა და, კერძოდ, ფიზიკური კულტურის ისტორიის
თვალსაზრისით, ხელს უწყობს ფიზიკური აღზრდის საბჭოური თეორიის
ცალკეული საკითხების დაზუსტებას. მათ გამოვლენასა და
შესწავლას პედაგოგიური მნიშვნელობაც აქვს, რადგან შესაძლებელს
ხდის, რომ მთელი რიგი ვარჯიშები და თამაშები, სათანადო
გადარჩევისა და გადამუშავების შემდეგ, აღდგენილი იქნას ფიზიკური
აღზრდის პრაქტიკაში, პირველ ყოვლისა მათი გავრცელების
ადგილას, განსაკუთრებით სოფლად. ასეთი ვარჯიშები და თამაშები
წარმატებით გამოდგება როგორც დამხმარე საშუალებანი კადრების
მოსამზადებლად სპორტის თანამედროვე სახეობებში. მეორე მხრივ,
ფიზკულტურული მომზადების ხალხურ სახეობათა სწორი ორგანიზაცია
დაეხმარება ახალი ნიჭიერი სპორტსმენების გამოვლენას.

ამასთან უნდა ითქვას, რომ სპორტის რა სახეობაც უნდა იყოს,
კლასიკური იქნება ის თუ ეროვნული, იგი მხოლოდ იმ შემთხვევაში
გავა და დამკვიდრდება საერთაშორისო ასპარეზზე, თუ აღრევე
ფართოდ დაინერგა მასებში.

საბჭოთა კავშირმა მოწინავე ადგილი დაიმკვიდრა მეცნიერების
კულტურისა და ტექნიკის ბევრ დარგში. კაცობრიობის დიდი ნაწილი
ინტერესით აკვირდება ჩვენი სოციალისტური საზოგადოების
ცხოვრებას და იყენებს საბჭოთა ადამიანების მდიდარ გამოცდილებას
საქმიანობის მრავალ დარგში, მათ შორის ფიზიკურ აღზრდაშიც.
სპორტის ეროვნულ სახეობათა განვითარება ჩვენში შესაძლებლობას
მისცემს ჩვენს უცხოელ მეგობრებს ზოგი მათგანი გადაიღონ და
გაავრცელონ.

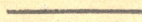
სსრ კავშირის ხალხებს ჰქონდათ როგორც საერთო, ისე ფიზიკური
აღზრდის საკუთარი, თავისთავადი სისტემები. დიდი რუსი

ხალხი ძველთაგან ცნობილია თავისი ფიზიკური გამოწრთობილობით და ამტანობით, მაღალი ზნეობითა და შესანიშნავი ნებელობითი თვისებებით. აშკარაა, ყველაფერი ეს მას შემთხვევით კი არ შეუძენია, არამედ შედეგია ფიზიკური მომზადების, ფიზიკური აღზრდისა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე თავისებური ხალხური სისტემის სახეს ატარებდა.

ხალხური ფიზიკური ვარჯიშებისა და თამაშების სისტემატური და ვეგმანომიერი გამოკვლევა მნიშვნელოვანი ამოცანაა, რომელიც დაკავშირებულია ფიზიკური კულტურისა და სპორტის შემდგომ განვითარებასთან საბჭოთა კავშირში. ეს ამრცანა მით უფრო აქტუალურია, რომ თვითონ შესწავლის საგანი თანდათან ქრება და სულ ახლო მომავალში ხალხის ხსოვნაში იმდენად წაიშლება, რომ მისი აღდგენა ძნელადღა თუ მოხერხდება.

როგორც ვნახეთ, *საქართველო მდიდარია ხალხურ ვარჯიშთა და თამაშთა თავისებური სახეობებით. მაშასადამე, ჩვენშიც კიდევ უფრო სრულად, უფრო ღრმად უნდა შევისწავლოთ მუშაობის გამოცდილება ეროვნული სპორტის დარგში; გამოვიკვლიოთ მის კონკრეტულ სახეობათა ტექნიკა და ტაქტიკა და დავამუშაოთ მათი სწავლების მეთოდოლოგია; დავადგინოთ კავშირი სპორტის ხალხურ-ეროვნულ და თანამედროვე სახეობათა შორის და სხვ.

თანამედროვე ფიზიკური კულტურის შემდგომი განვითარება წარმოუდგენელია ისე, თუ არ განისაზღვრა სპორტის ხალხურ-ეროვნულ სახეობათა ადგილი და მნიშვნელობა ფიზიკური აღზრდის თანამედროვე სისტემაში.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	გვ.
ქართველ მთიელთა ფიზიკური აღზრდის ხალხური სისტემა	5
სპორტის ზოგიერთი ქართული სახეობა	20
სპორტის ხალხური სახეობანი და ფიზიკური აღზრდის თანამედროვე პრაქტიკა	28
დანართი	

7.3435 ✓

ავტორი—ვასილ ივანეს ძე ელაშვილი

იბეჭდება თიზკულტურისა და სპორტის, სექციის ბიუროს დადგენილებით
სექციის ბიუროს თავმჯდომარე—გ. ჩიკვაძე
რედაქტორი—ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ალ. რობაქიძე

შეკვ. № 33

ტირაჟი 10.000

უე 00227

საქმედგამის სტამბა, თბილისი, მელქილაძე.

8060 1 806.

342/81

Кандидат педагогических наук

В. И. ЭЛАШВИЛИ

**Грузинская народная система
физического воспитания**

(На грузинском языке)

Издание Общества по распространению
политических и научных знаний Грузинской

ССР

Тбилиси

1958

პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

K 64.067/3 0